

Rafał Nagaj

Spójność i integracja społeczna jako jeden z wymiarów kapitału społecznego wśród studentów w Polsce

Studia i Prace Wydziału Nauk Ekonomicznych i Zarządzania 44/1, 219-229

2016

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

DOI: 10.18276/sjp.2016.44/1-18

Rafał Nagaj*

Uniwersytet Szczeciński

SPÓJNOŚĆ I INTEGRACJA SPOŁECZNA JAKO JEDEN Z WYMIARÓW KAPITAŁU SPOŁECZNEGO WŚRÓD STUDENTÓW W POLSCE

STRESZCZENIE

W artykule przedstawiono kształtowanie się integracji i spójności społecznej wśród studentów w Polsce oraz porównano różnice w ich zakresie wśród kobiet i mężczyzn. Grupą badawczą byli studenci I roku studiów ekonomicznych Uniwersytetu Szczecińskiego. W części teoretycznej artykułu przeanalizowano istotę spójności społecznej i integracji oraz ich powiązanie z kapitałem społecznym. W części empirycznej zaprezentowano źródła konfliktów społecznych zmniejszające poziom integracji społecznej oraz diagnozę, jak kształtuje się spójność wśród studentów w Polsce. Do analiz wykorzystano metodę badań ankietowych. Wyniki badań wskazały, że poziom spójności i integracji społecznej jest większy wśród mężczyzn niż wśród kobiet oraz że Polacy są raczej społeczeństwem homogenicznym etnicznie, religijnie i narodowościowo.

Słowa kluczowe: spójność społeczna, integracja społeczna, kapitał społeczny

* Adres e-mail: rafal.nagaj@usz.edu.pl.

Wprowadzenie

W literaturze przedmiotu kapitałowi społecznemu coraz częściej przypisuje się znaczącą rolę w rozwoju społeczno-gospodarczym kraju. Proponuje się trzy podstawowe podejścia do kapitału społecznego: strukturalne, czyli oparte na zinstytucjonalizowanych związkach (związane z pracami Pierre'a Bourdieu, 1980, 1986), funkcjonalne, to jest odnoszące się do badania zachowań ludzkich (kojarzone z Jamesem S. Colemanem, 1971, 1990), oraz bazujące na działaniach zbiorowych, sieci norm i wartości oraz organizacji społeczeństwa zaprezentowane w definicji Roberta D. Putnama (1995). To ostatnie podejście, zgodnie z którym „kapitał społeczny” to „cechy organizacji społecznych, takich jak sieci (układy) jednostek lub gospodarstw domowych oraz powiązanych z nimi norm i wartości, które kreują efekty zewnętrzne dla całej wspólnoty” (Putnam, 1995, za: Pogonowska 2004, s. 16), zostało również wykorzystane przez Bank Światowy (Grotaert, Narayan, Jones, Woolcock, 2004). Rozpatruje się w nim kapitał społeczny w sześciu wymiarach: grupy i sieci, zaufanie i solidarność, działania zbiorowe i współpraca, informacja i komunikacja, integracja i spójność społeczna, zdolności społeczne i polityczne. Celem artykułu jest określenie, jak kształtuje się wśród studentów w Polsce poziom jednego z wymiarów warunkujących poziom kapitału społecznego, to jest integracji i spójności społecznej.

W ślad za podejściem Banku Światowego w analizie integracji i spójności społecznej jako wymiaru kapitału społecznego przyjmuje się, że „społeczności” nie są to pojedyncze podmioty, które zostały określone w różnych formach podziałów i różnic. W badaniu tego wymiaru kapitału społecznego podejmowana jest próba określenia charakteru i zakresu różnic pomiędzy podmiotami tworzącymi społeczności wśród badanych studentów. Bada się, jaki jest zakres integracji i spójności społecznej oraz które grupy społeczne są wyłączone z kluczowych usług publicznych. Analiza pozwoli ocenić, czy codzienne interakcje społeczne są związane z kapitałem społecznym typu wiążącego czy pomostowego. Ponadto powinna dostarczyć informacji na temat wewnętrznych podziałów lub spójności we wspólnocie (Grotaert i in., 2004, s. 13). W artykule poza charakterystyką poziomu spójności i integracji społecznej wśród studentów w Polsce zostanie rozpatrzona kwestia, czy poziom tego wymiaru kapitału społecznego różni się w zależności od płci. Odpowiedź na to pytanie zostanie określona na bazie wyników z badań ankietowych, które pracownicy

Katedry Makroekonomii Wydziału Nauk Ekonomicznych i Zarządzania Uniwersytetu Szczecińskiego przeprowadzili wśród studentów tej uczelni. Wyniki badań nie dotyczą całej zbiorowości studentów w Polsce, dotyczą tylko badanej grupy respondentów. Z analizy badań na temat kapitału społecznego przeprowadzonych przez Francuski Narodowy Instytut Statystyki i Badań Ekonomicznych, Główny Urząd Statystyczny oraz Urząd Statystyczny w Łodzi (2013, s. 102) wynika, że kobiety w większym stopniu niż mężczyźni angażują się we wspólnotach, grupach i organizacjach religijnych. Bazując na tych wynikach badań, w opracowaniu przyjęto założenie, że poziom integracji społecznej i spójności jest na wyższym poziomie wśród kobiet niż wśród mężczyzn.

1. Przegląd ujęć teoretycznych na temat spójności i integracji społecznej

Spójność i integracja społeczna to elementy kształtujące poziom kapitału społecznego w społeczeństwie, co sprawia, że przynoszą one korzyści jednostkom lub grupom. Jak stwierdził bowiem Bourdieu (1986, s. 248–249, za: Działek, 2011, s. 102), „kapitał społeczny to zbiór rzeczywistych lub potencjalnych zasobów, które związane są z posiadaniem trwałej sieci mniej lub bardziej zinstytucjonalizowanych związków, znajomości i wzajemnego uznania – innymi słowy z przynależnością do grupy – które umożliwiają każdemu ze swoich członków wsparcie dzięki posiadanemu przez całą zbiorowość kapitałowi”. Jak zauważył Coleman, „kapitał społeczny” to dobro publiczne, a jego wyższy poziom ułatwia wspólne działania bądź obniża koszty tych działań. Z kolei jak podkreślił Putnam (1995, s. 2), „sieci obywatelskiego zaangażowania sprzyjają mocnym normom uogólnionej wzajemności i przyczyniają się do powstania zaufania społecznego”.

Istotę „solidarności” znakomicie przedstawił papież Jan Paweł II (Pope John Pole II, 1987, § 38, s. 29–30), definiując ją jako „mocną i trwałą wolę zaangażowania się na rzecz dobra wspólnego, które jest dobrem wszystkich i każdego, wszyscy bowiem jesteśmy naprawdę odpowiedzialni za wszystkich”. Solidarność całego społeczeństwa jest formowana poprzez powiązania rozwijane przez wiele interakcji na poziomie bardziej osobistym i lokalnym (Spicker, 2014, s. 97).

„Spójność społeczna” tymczasem to „klej, który trzyma społeczeństwo razem” (Janmaat, 2011, s. 61). Jest to „zdolność obywateli mieszkających w różnych społecznych lub gospodarczych warunkach, aby żyć razem w harmonii, z poczuciem

wzajemnego zaangażowania” (Spicker, 2014, s. 100). Spójność społeczna jest elementem kreującym kapitał społeczny, gdyż zdolność społeczeństwa do współdziałania powoduje, że jednostki są zdolne do poświęceń na rzecz innych, na rzecz dobra jednostki lub dobra wspólnego, co zwiększa poziom zaufania w społeczności. Integracji społecznej nie należy jednak utożsamiać z kapitałem społecznym. Jak zauważyła Anita Cloete (2014, s. 2), „spójność społeczna jest możliwa tylko tam, gdzie jest obecny i dostępny kapitał społeczny, czyli kapitał społeczny wydaje się być warunkiem wstępnym dla spójności społecznej. Brak spójności społecznej wskazuje zatem na brak kapitału społecznego”. W kontekście znaczenia spójności społecznej dla rozwoju społeczno-gospodarczego i polityki państwa ją wspierającej warto przytoczyć definicję stosowaną przez Komisję Europejską, zgodnie z którą „spójność społeczna jest to zdolność społeczeństwa do zapewnienia dobra wszystkim jej członków, minimalizowania różnic i unikania polaryzacji. Celem spójnego społeczeństwa jest wzajemnie wspierać społeczność wolnych jednostek realizujących te wspólne cele za pomocą środków demokratycznych” (European Committee for Social Cohesion, 2004, s. 2).

Spójność społeczna zależy od więzi społecznych, to jest rodzinnych, religijnych, narodowych, językowych. Istotność ich wynika z tego, że one również budują zaufanie społeczne, inny istotny komponent kapitału społecznego (zob. Szkudlarek, 2015). Znaczenie tych cech i ich wpływ na poczucie przynależności do kraju wskazały badania wśród krajów bałtyckich, które wykazały, że społeczność rosyjskojęzyczna słabo integruje się z krajami bałtyckimi (zob. Muiznieks, Rozenvalds, Birka, 2013). Tymczasem badania Rubena Gowricharna (2002) na temat poziomu integracji społecznej w Holandii wskazały, że jest ona mocno związana z sytuacją na rynku pracy. Pojawiające się różnice w dochodach i bezrobocie powodują, że poziom integracji społecznej jest niski. Natalia Letki (2008) tymczasem dowodzi, że kluczowym elementem wpływającym na wszystkie wymiary kapitału społecznego są bliskie relacje w najbliższym otoczeniu.

2. Metoda badania

Zaprezentowana w artykule analiza opiera się na wynikach badań ankietowych przeprowadzonych przez pracowników Katedry Makroekonomii Wydziału Nauk Ekonomicznych i Zarządzania Uniwersytetu Szczecińskiego. Badania te zostały

przeprowadzone w ramach badań statutowych finansowanych przez Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego pt. „Wiedza a kapitał społeczny. Część I. Typ pomocowy kapitału społecznego, nr 503-2000-230-342” (Milczarek, Miłaszewicz, Nagaj, Szkudlarek, Zakrzewska, 2015, s. 95). W badaniu wzięli udział studenci I roku studiów Wydziału Nauk Ekonomicznych i Zarządzania Uniwersytetu Szczecińskiego, a uczestniczący w nim stanowili 58% ogółu osób studiujących na I roku studiów stacjonarnych i niestacjonarnych. Badanie zostało przeprowadzone na przełomie 2013 i 2014 roku. W ankiecie, która była wykorzystana do badania, zastosowano technikę kwestionariusza papierowego, który składał się z metryczki oraz pytań dotyczących kapitału społecznego. W metryczce zwrócono się z prośbą o podanie informacji dotyczących wieku, płci, stanu cywilnego, rodziny, miejsca pochodzenia i zamieszkania, sytuacji zawodowej i wysokości dochodu. Kwestionariusz został przygotowany zgodnie ze schematem logicznym zaproponowanym przez Bank Światowy i składał się z 36 pytań typu zamkniętego oraz pytań otwartych dotyczących kapitału społecznego bez podziału na jego typy (Milczarek i in., 2015, s. 95). Dla celów niniejszego artykułu do analizy zostały wykorzystane cztery pytania typu zamkniętego dotyczące spójności i integracji społecznej. Realizując założone w opracowaniu cele, pytania te analizowano pod względem ogółu przebadanych respondentów oraz z podziałem na płeć badanych.

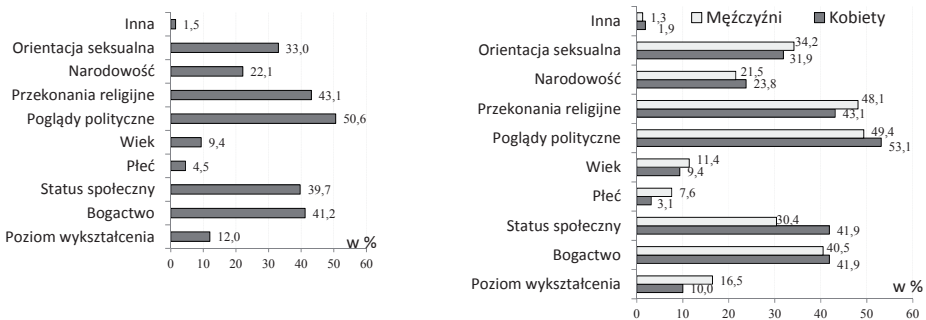
3. Integracja i spójność społeczna wśród studentów w Polsce

Przeprowadzone badania dostarczyły wielu interesujących danych, na podstawie których sformułowano wnioski na temat czynników, które burzą spójność społeczną, oraz poziomu spójności i integracji społecznej wśród badanych studentów. Na rysunku 1 przedstawiono, jakie zdaniem badanych studentów są główne przyczyny konfliktów społecznych w Polsce.

Według badanych studentów głównymi przyczynami konfliktów społecznych, a tym samym przeszkodami w spójności i integracji Polaków, są: poglądy polityczne, przekonania religijne, bogactwo oraz status społeczny. W niewielkim zaś zakresie są to: wiek, płeć, poziom wykształcenia oraz narodowość. Warto jednak zauważyć, że w zależności od płci badani studenci przykładają różną wagę do poszczególnych przyczyn konfliktów społecznych. O ile według mężczyzn są nimi głównie poglądy polityczne oraz przekonania religijne i bogactwo, to zdaniem kobiet bardzo istotny

jest również status społeczny (41,9% badanych kobiet, a tylko 30,4% mężczyzn). Należy także podkreślić, że mężczyźni znacznie większą wagę niż kobiety przypisują poziomowi wykształcenia (odpowiednio: 16,5 i 10%).

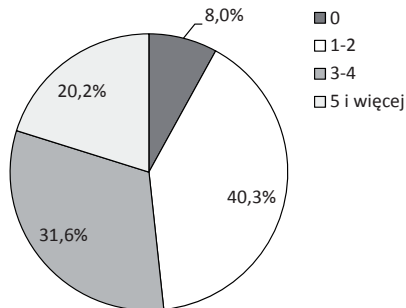
Rysunek 1. Główna przyczyna konfliktów społecznych według studentów ogółem oraz według płci



Źródło: badania własne.

Dalsza część badań dotyczyła charakterystyki spójności i integracji społecznej. W tym celu na rysunkach 2 i 3 zaprezentowano, jak często ankietowani studenci spotykają się towarzysko z innymi osobami.

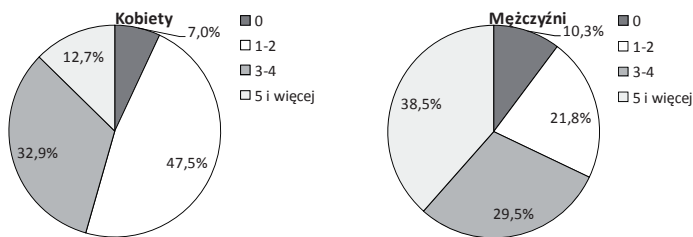
Rysunek 2. Liczba spotkań badanych studentów z ludźmi w celach towarzyskich poza uczelnia w ciągu ostatniego tygodnia



Źródło: badania własne.

Analiza danych wykazała, że ponad połowa badanych co najmniej trzy razy w tygodniu uczestniczy w spotkaniach towarzyskich poza uczelnią. Oznacza to, że studenci w Polsce są otwarci na zawieranie znajomości i zacieśnianie więzi społecznych. Warto również zauważyć, że tylko niewielki odsetek badanych (8%) jest zamknięty na integrację społeczną i unikał spotkań towarzyskich. Analiza skłonności do integracji społecznej według płci (rysunek 3) wykazała, że znacznie bardziej otwarci towarzysko są mężczyźni niż kobiety. Ponad dwie trzecie mężczyzn spotyka się poza uczelnią co najmniej trzykrotnie, podczas gdy wśród kobiet jest to mniej niż połowa badanych. Poza tym o ile aż 38,5% mężczyzn zadeklarowało, że uczestniczy w takich spotkaniach co najmniej pięciokrotnie, to takich kobiet jest tylko 12,7%.

Rysunek 3. Liczba spotkań badanych studentów z ludźmi w celach towarzyskich poza uczelnią w ciągu ostatniego tygodnia z podziałem na płeć

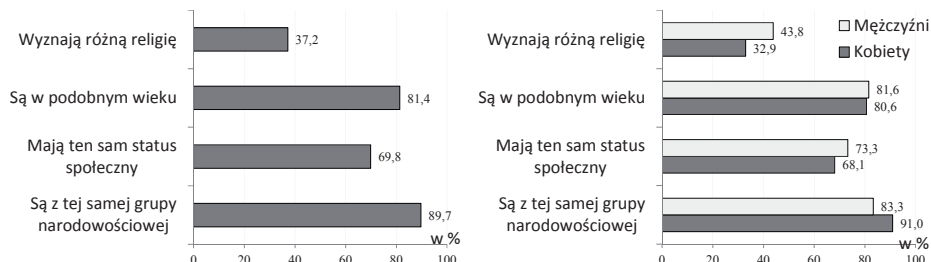


Źródło: badania własne.

Na rysunku 4 przedstawiono natomiast wyniki badań dotyczące charakterystyki społecznej osób, z którymi ankietowani spotykają się towarzysko. Dane odnoszą się zarówno do ogółu badanych, jak i respondentów podzielonych według płci.

Analiza wskazała, że badani studenci są raczej społeczeństwem homogenicznym. Najczęściej ankietowani spotykają się z osobami, które wyznają tę samą religię (62,8%), są z tej samej grupy narodowościowej (89,7%), o zbliżonym statusie społecznym (69,8%) oraz są zbliżone do nich wiekowo (81,4%). Oznacza to, że badani polscy studenci zawierają niewiele znajomości z osobami spoza kręgu swojej grupy społecznej. Warto dodać, że mężczyźni częściej niż kobiety zawierali znajomości z osobami obcymi, to jest o innym statusie etnicznym, religijnym czy narodowościowym.

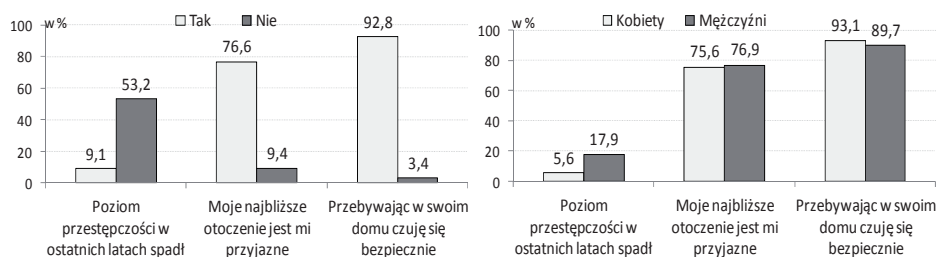
Rysunek 4. Charakter społeczny osób, z którymi student spotyka się towarzysko (ogółem oraz według badanych płci)



Źródło: badania własne.

Ostatnim obszarem badania spójności społecznej jest poczucie bezpieczeństwa badanych studentów w najbliższym otoczeniu (rysunek 5) z uwagi na fakt, że zgodnie z literaturą przedmiotu bliskie relacje w najbliższym sąsiedztwie bądź wysoki poziom zaufania w ramach najbliższego otoczenia korzystnie wpływa na wszystkie wymiary kapitału społecznego.

Rysunek 5. Stosunek badanych respondentów do poczucia bezpieczeństwa w najbliższym otoczeniu oraz odsetek badanych wykazujących poczucie bezpieczeństwa (podział według płci)



Źródło: badania własne.

Ankietowani wskazali, że w najbliższym otoczeniu czują się bezpiecznie. Zdecydowana większość z nich (92,8%) najbezpieczniej czuje się wśród rodziny, zaś ponad trzy czwarte – w najbliższym sąsiedztwie. Co istotne, tylko niewielka część badanych nie czuje się bezpiecznie wśród rodziny lub sąsiadów (odpowiednio:

3,4 i 9,4%). Inny jest stosunek ankietowanych do dalszego otoczenia, w którym ponad połowa respondentów uważa, że poziom bezpieczeństwa nie spadł. Tymczasem analiza odpowiedzi studentów w zależności od płci wykazała, że kobiety w nieco większym stopniu odczuwają pozytywny stosunek do otoczenia rodzinnego. Więcej kobiet niż mężczyzn czuje się bezpiecznie wśród rodziny (odpowiednio: 93,3 i 89,7%), zaś odwrotna jest relacja, jeśli chodzi o sąsiadów (75,6 i 76,9%) bądź dalsze otoczenie (5,6 i 17,9%).

Wyniki badań uzyskane wśród ankietowanych studentów w Polsce są zgodne z ogólnokrajowymi badaniami na temat poziomu kapitału społecznego i zaufania Polaków przeprowadzonymi przez zespół pod kierownictwem Janusza Czapińskiego i Tomasza Panka (2015, s. 316). Zgodnie z nimi Polacy faworyzują grupy, do których sami należą, i dyskryminują grupy obce. Polacy dość powszechnie, bo ponad połowa z nich, stosują moralną dyskryminację niektórych osób, które są z innych (obcych) grup społecznych. Inaczej jednak niż w badaniu autora kobiety są nieco bardziej wrażliwe na dobro wspólne niż mężczyźni.

Podsumowanie

W opracowaniu podjęto próbę charakterystyki jednego z wymiarów kapitału społecznego, to jest spójności i integracji społecznej, wśród studentów I roku studiów ekonomicznych Uniwersytetu Szczecińskiego. Badania wykazały, że za główne czynniki burzące spójność społeczną zostały uznane: poglądy polityczne, przekonania religijne i bogactwo. Co jednak ciekawe, studentki rzadziej niż studenci są otwarte na zawieranie znajomości i zacieśnianie więzi społecznych z osobami spoza swojej grupy społecznej (odmiennie niż w ogóle społeczeństwa polskiego, gdzie kobiety są bardziej podatne na kapitał pomostowy niż mężczyźni). W ramach badanej grupy studentów kobiety są bardziej zamknięte na integrację społeczną. Studenci, podobnie jak reszta społeczeństwa polskiego, są grupą raczej homogeniczną i mają zaufanie głównie do osób z najbliższych sieci społecznych. Zwykle spotykają się z osobami, które wyznają tę samą religię (62,8%), są z tej samej grupy narodowościowej (89,7%), mają zbliżony status społeczny (69,8%). Najbezpieczniej czują się w najbliższym otoczeniu, a poziom kapitału wiążącego jest wyższy wśród kobiet niż wśród mężczyzn. Analizowany w artykule obszar badawczy wymaga jednak dalszych badań, zwłaszcza w zakresie zmian długoterminowych.

Literatura

- Bourdieu, P. (1980). Le capital social: notes provisoires. *Actes de la Recherche en Sciences Sociales*, 31 (1), 2–3.
- Bourdieu, P. (1986). The Forms of Capital. W: J.G., Richardson (red.), *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education* (s. 241–258). New York: Greenwood Press.
- Cloete, A. (2014). Social Cohesion and Social Capital: Possible Implications for the Common Good. *Verbum et Ecclesia*, 35 (3), 1–6. DOI: <http://dx.doi.org/10.4102/ve.v35i3.1331>.
- Coleman, J.S. (1971). *Resources for Social Change: Race in the United States*. New York: John Wiley.
- Coleman, J.S. (1990). *Foundations of Social Theory*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Czapiński, J., Panek, T. (red.). (2015). *Diagnoza społeczna 2015: warunki i jakość życia Polaków. Raport*. Warszawa: Rada Monitoringu Społecznego.
- Działek, J. (2011). Kapitał społeczny – ujęcia teoretyczne i praktyka badawcza. *Studia Regionalne i Lokalne*, 3 (45), 100–118.
- European Committee for Social Cohesion (2004). *Revised Strategy for Social Cohesion*. Strasbourg: Council of Europe.
- Fukuyama, F. (1995). Social Capital and Global Economy. *Foreign Affairs*, 74 (5), 89–103.
- Gowricharn, R. (2002). Integration and Social Cohesion: The Case of the Netherlands. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 28 (2), 259–273.
- Grotaert, Ch., Narayan, D., Jones, V.N., Woolcock, M. (2004). Measuring Social Capital: An Integrated Questionnaire. *World Bank Working Paper*, 18. Washington: The World Bank. Pobrano z: <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/15033/281100PAPER0Measuring0social0capital.pdf?sequence=1> (23.05.2015).
- INSEE, GUS, Urząd Statystyczny w Łodzi (2013). *Jakość życia, kapitał społeczny, ubóstwo i wykluczenie społeczne w Polsce*. Warszawa: GUS, Departament Badań Społecznych i Warunków Życia. Pobrano z: http://stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/WZ_jakosc_zycia_2013.pdf (27.03.2016).
- Janmaat, J.G. (2011). Social Cohesion as a Real-life Phenomenon: Assessing the Explanatory Power of the Universalist and Particularist Perspectives. *Social Indicators Research*, 100 (1), 61–83.
- Letki, N. (2008). Does Diversity Erode Social Cohesion? Social Capital and Race in British Neighborhoods. *Political Studies*, 56, 99–126.
- Milczarek, A., Miłaszewicz, D., Nagaj, R., Szkudlarek, P., Zakrzewska, M. (2015). Social Networks as a Determinant of the Socialisation of Human Capital. *Human Resources Management & Ergonomics*, 9 (2), 89–103.

- Muiznieks, N., Rozenvalds J., Birka I. (2013). Ethnicity and Social Cohesion in Post-Soviet Baltic States. *Patterns of Prejudice*, 47 (3), 288–308. DOI: <http://dx.doi.org/10.1080/0031322X.2013.812349>.
- Pogonowska, B. (2004). Kapitał społeczny – próba rekonstrukcji kategorii pojęciowej. *Zeszyty Naukowe Akademii Ekonomicznej w Poznaniu*, 42, 9–32.
- Pope John Paul II (1987). *Sollicitudo Rei Socialis*. Pobrano z: http://www.vatican.va/holy_father/john_paul_ii/encyclicals/documents/hf_jp-ii_enc_30121987_sollicitudo-rei-socialis.pdf (31.12.2015).
- Putnam, R.D. (1995). Bowling Alone: America's Declining Social Capital. *Journal of Democracy*, 6 (1), 65–78.
- Spicker, P. (2014). Cohesion, Exclusion and Social Quality. *International Journal of Social Quality*, 4 (1), 95–107.
- Szkudlarek, P. (2015). Zaufanie jako komponent kapitału społecznego. *Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu*, 401, 472–482.

SOCIAL COHESION AND INCLUSION AS THE DEMENTION OF SOCIAL CAPITAL AMONG STUDENTS IN POLAND

Abstract

The article shows what is level of the inclusion and social cohesion among students in Poland and whether there are differences between men and women in the level of social cohesion and inclusion. The research group were students from the first year of business studies at the University of Szczecin. In the theoretical part of the article, an analysis was made of the essence of social cohesion and integration and linking of it to social capital. While the empirical part shows the sources of social conflicts and therefore results in reduction of the level of social integration. It also shows what is the level of the cohesion amongst students in Poland. The survey method was used in the analysis. The test results showed that the level of social cohesion and inclusion is higher among men than among women, and that the Poles are a rather homogeneous society, religiously and ethnically.

Translated by Rafał Nagaj

Keywords: social inclusion, social cohesion, social capital

JEL Code: Z13